

**SOYUT KAVRAMLARIN OLUŞUMU AÇISINDAN AHLAKİ BİR KAVRAM
OLARAK GÜVEN**
(Sayfa 70-77)

Dr. Öğretim Üyesi Remziye Selçuk
İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0002-0919-9234
remziyeselcuk80@gmail.com,

Öz

Bu makalenin amacı, soyut kavramlar içerisinde kabul edilen ahlakî kavramların bir örneği olan güven kavramını ele alıp incelemektir. Öncelikle kavramlara dair kısa bir açıklama yapıldıktan sonra güven kavramı ve güven kavramının oluşumu hakkında incelemeler yapılmıştır. Kavramların oluşumu insanla beraber, insanın ilk bilgi deneyimleriyle beraber ortaya çıkmıştır ve içeriği insan tarafından anlamlandırılmıştır. Soyut kavramlar tamamen zihinsel bir süreçte seyrettiklerinden içeriği de diğer kavram çeşitlerinden farklılık gösterir. Bu kavramların zihin dışında konusu yoktur; zihinde bir şeyin başka bir şeyle ilişkisini göstermektedirler. Soyut kavramlardan olan ahlakî kavramlar soyut kavramların başlıcalarıdır. Ahlakî kavramlar delâletleri bakımından ifade edilmeleri en özen gerektiren kavramlardır. İçerik bakımından yeterince doğru örnekleriyle ifade edilmeleri onların anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Güven kavramı da ahlakî kavramlar içerisinde ele alınmaktadır. Güven kavramının içeriğini belirleyen ya da onu geliştiren birçok faktör bulunmaktadır. İlk olarak insanın kendi dışındakilerle iletişimi söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan insanı kendi dışında bulunanların güven kavramına katkıları görülmektedir. Dolayısıyla güven kavramı, sosyolojik, psikolojik, teolojik, vs. gibi alanlarla ilişkisi olan birçok boyuta sahip kavramdır.

Anahtar Kelimeler: Kavram, Soyut kavram, Ahlakî kavram, Güven.

TRUST AS A MORAL CONCEPT FOR THE FORMATION OF ABSTRACT CONCEPTS

Abstract:

The aim of this article is to examine the concept of trust, which is an example of moral concepts accepted as abstract concepts. First of all, after a short explanation of the concepts, the concept of trust and the formation of the concept of trust were examined. The formation of the concepts has emerged with the human, with the first knowledge experiences of the human, and the content has been interpreted by the human. Since abstract concepts proceed in a purely mental process, their content also differs from other types of concepts. These concepts have no subject outside the mind; They show the relation of one thing to another in the mind. Moral concepts, which are abstract concepts, are the main ones. Moral concepts are the concepts that require the most care to be expressed in terms of their indications. Expressing them with examples that are accurate enough in terms of content will make them easier to understand. The concept of trust is also considered within moral concepts. There are many factors that determine the content of the concept of trust or develop it. First of all, it is the communication of people with others. On the other hand, it is seen that those who are outside of themselves contribute to the concept of trust. Therefore, the concept of trust, sociological, psychological, theological, etc. It is a concept that has many dimensions related to fields such as.

Key Words: Concept, Abstract concept, Moral concept, Trust.

GİRİŞ

Kavramlar çeşitli analiz ve sentezler sonucu elde edilmektedir. Bu işlemler insan bilgi ve yeteneği çerçevesinde gelişmiştir. Dolayısıyla kavramlar da insan bilgisi ile alakalıdır.

İnsan nâttır, yani konuşma yeteneğine sahip olarak yaratılmıştır. Sadece ses çıkarmaz, bunun yerine bu seslere anlamlar yükleyerek diğer insanların da anlamasını sağlayacak şekilde fikirlerin göstergeleri olarak kullanır. Dil ve dil kullanımı, her ne kadar aslında biçimsel olanı, çerçeveyi temsil eden olsa da aynı zamanda anlamı yansıtmaktan geri durmaz. Bu anlam toplumu etkileşimiyle oluşmuştur. Dolayısıyla dil-toplum ilişkisi yadsınamaz. Bu durumu biraz daha açıklık getirmek gerekirse insan toplum içerisinde yaşayan bir canlıdır. Dil de toplumun iletişimini sağlayan, toplumu birbirine bağlayan araçtır. Dil ile sosyal hayat arasında içten bir oluşum vardır. Dil ile sosyal hayat birbirine güçlü bir şekilde bağlıdır; biri ötekini yadsıyamaz; karşılıklı olarak etkileşim içerisindeyler. Bu ilişki özel bir ortak-yaşarlık meydana getirir, içerik ve biçimce son derece zengin bir iç içe-örülmedir. Dilin güçlü ve yaygın etkisi kültürün her yöresinde, her alanında kendini gösterir. (Tuna,10: 2011) İşte bu durum aynı zamanda ahlaki olanı da etkiler. Daha açık bir deyişle, dilin bilimsel bağlamdaki hatta her bağlamdaki kullanımı, aynı zamanda ahlaki ifadeleri de içerir. (Çotuksöken, 20:2004) Dolayısıyla dil insan yaşantısını, inançlarını, dinini, değerlerini, kültürünü, vs. taşımaktadır. Dilin taşıyıcı olması ve etkileşimi sağlaması temelinde kavramlara dayanır. Dil kavramsal düşüncelerin ifade edilmesi ve iletilmesi için benzersiz bir ortamdır. Kavramlar ya da kavramsal düşünceler insanın dünyayı algılamasında, betimlemesinde, başka bir deyişle dünya ile olan ilişkisini kurmada önemli bir rol oynar. (Tuna, 65: 2011)Dolayısıyla kavramlar farklı alanlara, yaşantılara, inançlara, vs. aittir. Her birinin belli bir oluşum süreci vardır. Ahlaki kavramlar için de aynı şey söz konusudur.

Ahlak kelimesi Arapça “hulk”un çoğulu olup “huylar”, “seciyeler” anlamına gelmektedir. (Cürçânî, 99:1997) bu tanım kişinin ve toplumun sahip olduğu manevi değerleri ifade etmektedir. İnsanın kendisinin ve diğer insanların duygusal olarak daha iyi hissedeceği değerler olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse, ahlak alanında belli değerlere ve değerlerin belirlediği niyetlere, yönelimlere göre sergilenen davranışların söz konusu olduğu da ileri sürülebilir. Dolayısıyla ahlakın hem düşünsel hem de davranışsal boyutu bulunmaktadır. Davranışta, yani uygulamada var olan yani yaşanan, dünyaya ait ahlak, sözle harekete geçen eylemde kendini gösterir. Eylem düşüncenin ya da niyetin varlığa çıkma durumunun sınındığı bir var oluş alanıdır. Tek bir gerçekliği ifade eder yani olma durumunu. Burada bir oluş ya doğrudur ya da yanlış, ya iyidir ya da kötü. (Çelik, 43-62:2008)

Burada henüz konunun detaylarına geçmeden önce genel olarak kavramlar ve oluşumları hakkında bilgiler vermek yararlı olacaktır. Nitekim ahlaki kavramlar da diğer kavramlar gibi oluşumları bir takım süreçten geçmektedir.

1. Kavram Nedir?

Kavram bir şeyin zihindeki tasavvurunu karşılayan kelime olarak tanımlanır. Zihinsel tasavvurlar kavramlarla dile aktarılırlar. (İzmirli,65: 1330) Kavram içeriği açıklanmaya ihtiyaç duyan kelimedir de denilebilir. Her bir kavramın birer tanımı vardır.

Kavramlar, dilin temel iletişim kanallarıdır. İnsanlarda çağrışımları ortaklaşmış ve sabitlenmişlerdir.Yazılı ya da sözlü olsun kurulan cümlelerde kavramlar yer alır. Tek bir cümleyle aslında çok daha fazla şey ifade edilmektedir. Dolayısıyla kavramlar birçok bilgi verebilmektedir. Çünkü nesnelere ve diğer varlıklarla bağlantı kurulmasını sağlayan başka tasarımları kapsayan kavramdır. Haliyle her yargıda temelde dayanan bir kavram vardır. (Kant, 86:2017)

Kavramların zihinde işlevi bulunmaktadır. İbn Sînâ insan zihninin kavramlarla çalıştığını belirtir. (İbn Sînâ,16: 2017) Kavramlar tahayyül edilir, çeşitli şekillerden bağlantıları söz konusu edilir. Dolayısıyla düşünmeye hareket kazandırır. Bilim alanları kendi alanlarına yönelik kavramlar geliştirebilir, tanımlamalar yapabilir, bazı kavramları terimlere dönüştürebilirler. Dolayısıyla gündelik dilden başlayarak her alanda kavramlar kullanılmaktadır.

2. Kavramların Oluşum Süreci

Kavramların oluşumu aslında ilk bilgilerin meydana gelmesiyle aynı şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü her kavranan başka bir şeyi kavramayı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla insanın bilgisi kendi ve kendi-dışı olan şeylerle ilişkisi oranında gelişir. Varlığını devam ettirirken insan, sürekli bu etkileşim içerisindeydir. İnsan bilgisinin ilk aşamasının verileri duyu organlarına dayalıdır. Duyusal bilgiler ham, işlenmemiş bilgilerdir. Bu tarz bilgilere ‘ma’rifet-i âmiyâne’ (bayağı, sıradan bilgiler) adı verilir. (İzmirli, 4: 1330) Ma’rifet-i âmiyâne

bilgiler yeni bir şeyle karşılaşan insanın öğrenme çabasıyla, o şeye yönelik zihinsel hareketiyle başlar. İnsanı harekete geçiren, öğrenmeye teşvik eden ise merak duygusudur. Merak, karşılaşılan nesne, varlık, olay, durum, vs. şeyler hakkında 'nedir?' Sorusuyla başlar. Bu durum bir çocuğun hayret ve heyecanı gibidir. Çocuk sorar, açıklama bekler. 'O nedir?' sorusu şeyin mahiyetine dair sorulan ilk sorudur. Nedir? sorusu mahiyeti gerektirdiğinden bu soru açıldığında aslında dört soru içermektedir: 1-neden yapılmıştır? 2- kimin tarafından yapılmıştır? 3- hangi tarzda yapılmıştır? 4- neye, ne için yapılmıştır? Eğer bu suallerin hepsine cevap verilirse izah tam olur. Merak da mündefi' olur. (İzmirli,65: 1330) Gerek sorular gerekse cevaplar meydana gelirken duyu organlarının verileri kullanılmaktadır. Duyu organları şeylerin mahiyetlerini görerek, duyarak, dokunarak, tadarak, koklayarak açıklamaya çalışır. Göz bir şeyin sıfatları hakkında bilgi verir: sarıdır, düzgündür, karedir, akışkandır, vs. Kulak ses çıkarıcı olup olmaması bakımından, koklama koku olup olmadığı varsa nasıl olduğu, dokunma yapı bakımından yumuşaklık, katılık, pürüzlülük, vs. hakkında, tatma ise tadın olup olmadığını, varsa nasıl olduğu hakkında bilgi verir.

İslam alimleri beş dış duyuya ilaveten iç duyular da kabul ederler. Bunlar hissi-i müşterek, vehim, hayal, hafıza ve müfekkire olmak üzere beş tanedir. Gazali'ye göre insanın en değerli iç duyu yeteneği 'müfekkiredir'. Bu yetenek hayaldeki şeklin tafsiline, onun parçalara ayrılmasına ve onun bir araya getirilmesine güç yetirir. O başka bir şeyi algılamaz. Ancak iki ayrı özelliği tek bir şeye yükleyebilir. Mesela; insan ve uçma özelliği bir araya getirebilir ve uçan insan hayal edebilir. (Gazâlî, 2002:74) Her ne kadar en önemlisi müfekkire olarak görüle de diğerleriyle beraber hepsi zihinsel sürecin işleminde önemli roller üstlenmektedirler.

Yine yukarıda bahsi geçen İslam alimlerinin görüşlerinden farklı olarak insan bilgisine dair farklı görüşler mevcut olsa da -insan ister doğuştan hiçbir bilgiye sahip olmadan doğmuş olsun, isterse bilgileri sadece uyandırılma ile ortaya çıkmış olsun, isterse sezgiden bahsedilsin ya da sadece akla güvenilsin- genel olarak bakıldığında her insan bir bilgi edinme donanımına öyle ya da böyle sahiptir. Ortak olan şey ise iç ya da dış dünyanın onu sürekli bir oluşum ve değişim içinde olmaya zorunlu hale getirmesidir ve bu süreçte bütün sahip olunan yetenekler çalışır vaziyettedir. Kimi bazen, kimi her zaman. Şu kesindir ki dışarıdan/kendi dışından alınan veriler iç mülahazalarla yoğunlaşmakta ve çeşitli anlamlara göre depolanmakta, hafızada tutulmaktadır. Zihinsel faaliyetlerle, aklın denetiminde sürekli, her yeni bilgi durumunda tekrar tekrar değerlendirilmektedir.

Bir çok kere deneyimlenen, mahiyeti oluşturulmuş şeylerin artık bir ada ihtiyacı olur, isimlendirmeye. Belirlenen, tanımı oluşmuş 'şey'e bir ad verme aşamasına gelinir. İşte zihinde tasavvur edilmiş, vasıfları akıl tarafından desteklenmiş, zihinsel süreci tamamlanmış bu 'şey'e ad verilmelidir. Bu adlara 'kavram' denilmiştir. Mesela; içerisinde yazılar bulunan, sayfaları ve kapağı olan şey artık 'kitap' olarak adlandırılır. 'Kitap' adı rengi, şekli, kalınlığı, vs. nasıl olursa olsun karşılaştığımızda bu özelliklere sahip nesnenin 'kitap' olduğunu biliriz.

Kavramların oluşumu bu şekilde tamamlandıktan sonra bazı özellikler söz konusu edilerek kavram çeşitlerine ayrılır ve kavramların anlam bakımından delâletleri sınıflandırılır. Daha önce bahsettiğimiz gibi kavramlar beraberinde bir çok şeye çağrışım yapabilirler.

Kavramların delâletleri: Kavramlar sözlü veya sözsüz bir şekilde anlama delâlet ederler, çağrışımında bulunurlar. Sözlü delâletler ve sözsüz delâletler kendi aralarında tabii, akli ve vaz'i olmak üzere üçer alt başlığa ayrılırlar.

Sözlü delâlet: 1- Sözlü tabii delâlet: ahh, off gibi sözlerin ağrıya delaleti, 2- Sözlü akli delâlet: duyulan sesin onu söyleyen kişiye delaleti gibi, 3- Sözlü vaz'i delâlet: "insan" kavramının "konuşan hayvana" delaleti gibi.

Sözsüz delalet: 1- Sözsüz tabii delâlet: Sevmediği birini gören kişinin yüz ifadesi, 2- Sözsüz akli delâlet: Dumanın ateşe delaleti, 3- Sözsüz vaz'i delâlet: Çizgilerin, işaretlerin delaleti.

Sözlü vaz'i delâletin de manaya delâleti de üç şekilde olur: 1- Mutabakât: Evin kavramının eve delâleti gibi bir şeye karşılık verilmiş isimdir. 2- Tazammun: Bu da ev lafzının duvara, insan lafzının canlıya delâleti böyledir. 3-İltizâm: Bağlı olma yoluyla delâlettir. Tavan lafzının duvarlara delâleti böyledir. (Semerkandî, 2014:50)

Fârâbî'ye göre delâlet eden lafızların bir kısmı fiiller ve bir kısmı da kelimeler ve isimlerden türemiş olanlardır. Örneğin; Zeyd, Amr, insan, hayvan, aklık, karalık, adalet, oturan, duran, vs. Ona göre bunlar zamana bağlı olmadan delâlet etmektedirler. (Fârâbî, 2016:16)

Kavramların diğer bir oluşum şekli de deney ve gözlem sonuçlarına dayanmalarıdır. Bu tarz kavramlar bir süreç sonunda belirgin özelliklere atıfla oluşmuşlardır. Örneğin; kaynama, erime, soğuk, düzlem, eğim, vs. bu tarz kavramlar tanımlamaya ihtiyaç duymaktadırlar.

Kavramlar genel olarak özellikleri göz önüne alınarak şu şekilde sınıflandırılmaktadır: 1- Basit veya bileşik kavramlar, Tekil, tikel ve tümel kavramlar, 3- Soyut ve somut kavramlar, 4- Olumlu ve olumsuz kavramlar, 5-

Belirli ve belirsiz kavramlar. Ahlak kavramı soyut kavramlar olarak kabul edilmektedir.¹⁷(Bkz. Emiroğlu, 2004:60,68) ve (Özlem,2014:72,88)

3. Soyut Kavramlar Olarak Ahlaki Kavramların Oluşumu

Ahlaki oluşumlar neredeyse tamamen kişinin dışında gelişmiş olup, kişinin de dahil olduğu oluşumlardır. Bu durumda kişinin kendi-lik ve kendi-dışılık iki ayrı yönü söz konusu olur. Kendilik kendi iç dünyasına yönelik sahip olduğu özellikleri ifade eder. Yani kişinin bedeni ve zihni. Biri iç dünyası, kendine özgü halleridir, düşünmesi, kavrayışı, algı durumları vs. diğeri dışa uzanan maddesel varlığıdır. (Chomsky, 2018: 70) İnsan bu çift yönlülük durumu, 'başkası'nın deneyimlerinden etkilenmekte olduğuna dikkat çekmektedir. Düşünsel faaliyetleri sürecinde dış etkenler dahil olmakta ve bu sürece katılmaktadır. Bu durum bebeklik çağından itibaren söz konusudur. Bir bebek başkasının yüzündeki sevecenliği, kızgınlığı ve korkuyu ayırt edebilir. Bu duygulara kendi bedeninde değil başkasının fiziksel göstergelerinden elde etmiştir. (Meleau-Ponty, 2020:50)

İlerleyen yaşlarda kültürün, aldığı eğitimin, okuduğu kitapların, sahip olduğu inancın ve dinin, geleneğin, vs. dış faktörlerin etkenlerini taşır. İnsan hep belli bir kültür üzerinden temas eder kendine. En azından dışarıdan edinilen ve kendini tanımasına yardımcı olan bir 'dil' üzerinden temas eder. (Meleau-Ponty, 2020:51) Bundan dolayıdır ki aracı, tarihsiz saf benlik ya da zihin her ne kadar çevreden gelen düşüncelerin insanı düpedüz belirlemesinin karşısına çıkarılan eleştirel bir makam ise de tamamlanıp etkili bir özgürlüğe kavuşması ancak ve ancak dil aracını kullanmakla ve dünyanın yaşamına katılmakla olur. (Meleau-Ponty, 2020:51) İnsan hem yalnızdır hem de başkalarından vazgeçemez. Dil toplumsal etkileşimde karşı tarafa bilgi taşıma aracı olarak görev yapar ve bu aracın en küçük parçası 'kelimeler'dir. Kelimelerin çoğunluğunu da kavramlar teşkil eder. Haliyle 'insan kavramsal iletişim bir canlı varlıktır' denir. (Bingöl, 1999:106)

Kavramların somut veya soyut olarak belirlenmesi dış dünyadaki karşılığın göre belirlenmiştir. Bu durum somut kavramların işlemini belirlemeyi ve göstergelerini oluşturmayı soyut kavramlara nazaran daha kolay olmakta ve hata oranını en aza indirilebilmektedir. Mesela; 'hürriyet' kavramının işlemini belirlemek 'terazi' kavramının işlemini belirlemek kadar kolay değildir. (Bingöl, 1999:108)

Soyut kavramlar 'zihnin dışında konusu bulunmayan, varoluşu başka bir şeye borçlu olan ve ancak zihinde başka bir şeyle ilişki içinde bulunan nesnelere niteliğini gösteren' kavramlar olarak tanımlanmaktadır.(Emiroğlu, 2004: 61) Ahlaki kavramlar da soyut kavramlar sınıfına girmektedir. Ahlaki kavramlar insanın kendi dışından edindiği ve değer yargıları içeren, iyi ya da kötüye işaret eden kavramlardır. Kendi dışından oluşturulmuşlardır. Çünkü 'hiçbir iç yaşam yoktur ki başkasıyla ilişkilerimizin bir ilk denemesi gibi olmasın'. (Meleau-Ponty, 2020:52) Dolayısıyla etkileşim sürdükçe bu iç-dış yaşantı 'asla dinginlik bulmayacaktır'. (Meleau-Ponty, 2020:52) Haliyle ahlaki kavramların insan hayatında yer edinmesi ve varlığını sürdürmesi toplum içerisinde etkileşimle ve bu iletişim süresince onlara verilmiş anlamların ortaklaşa kullanılmasıyla olmaktadır.

Locke(1632-1704)'a göre kelimelerin doğal olarak tek başlarını bazen ifadelerini bulmak zorlaşır. O halde herhangi bir dilde iletişim kuracak kişilerin, kelimelerin hangi kavram ve fikirlere karşılık geldiğini öğrenmesi gerekmektedir. Düşünceler her hangi bir şeyle ilgili olduklarında doğrulukları veya yanlışlıkları söz konusu olabilir. Tek başına adalet, insaf, merhamet vs. doğru veya yanlış olmaz. İnsanların davranışlarında örnekleri ortaya çıktığında bunlar üzerinde konuşulur. Dolayısıyla ahlaki kavramların kullanımı insanların zihnindeki manalarıyla ortak noktaya varılması anlam taşıyıcılığı bakımından önemlidir. (Locke, 2020: 51,52,81,82) Sahtelik, kandırma, alay etme gibi kelimeleri ilk bulan kişi bunu uyumlu bulduğu fikirleri birleştirerek yapmıştır. Dolayısıyla bir çok bileşeni olduğundan anlamları üzerinde tam bir kesinlik yakalanmayabilir. (Locke, 2020:82)

Günah işlemek gibi kavramlar eylemlerle ilişkilidir. Kutsal değerlerle alakası da vardır. Demek ki ahlaki değerleri ifade eden kavramlar kelimelerinin seslerinden oldukça fazla şeydir. (Locke, 2020: 83)Bu konuya ahlaki kavramların özellikleri hakkında bilgi vererek devam edelim:

Locke'a göre ahlaki kavramların özellikleri şu şekilde belirtilebilir: 1- Ahlaki kavramlar iki insanın aklına tam olarak aynı şeyi getirmez. 2- Ahlaki kavramların anlamına tek bir şey üzerinden ulaşamaz. Farklı birçok eylemi içerebilir. Yukarıda bahsi geçen günah kavramının kutsal değerlerle alakalı olması gibi. 3- Herkesin aklına aynı derecede meydana gelmezler. Birçok karmaşık fikir düşünülebilmektedir. Mihnet gibi. 4- Ahlaki değerleri ifade eden kavramlar duyulandan daha fazlasıdır. 5- Ahlaki kavramları sınırlamanın, birbirinden ayırmanın veya değiştirmenin sonu yoktur. (Locke, 2020:81,83) Ahlaki kavramların hem soyut hem de eyleme yönelik olmaları bu kavramların kullanımında belirsizliği giderecek şekilde tanımlamanın önemli olduğu görülmektedir. Locke'un yaklaşımı daha çok anlam bakımından ahlaki kavramının içerik yapısı ile alakalı olduğu görülmektedir. Burada Ayer'in görüşlerine bakmakta fayda olacaktır.

¹⁷ Biz burada çalışmamızın maksadını aşmamak amacıyla kavram çeşitlerinin detaylarına girmemeyi uygun bulduk.

Ayer (1910-1989)'e göre törebilimsel/ahlaki kavramların özelliklerini Locke'un ifadelerinden bazı farklı açılardan şöyle sıralamaktadır: 1- Bu tarz kavramlar içinde geçtikleri yargıların geçerliliğini sınamayı sağlayacak bir ölçüt bulunmadıkça çözümlenemezlerdir.(Ayer,2020: 104) 2- Ahlaki kavramlar duygusal ifadelerdir. Bu kavramlarla oluşturulan önermelerde red ya da onaylama anlamları vardır. 'Parayı çalmak hırsızlıktır' dediğimizde aynı zamanda 'sen bu parayı çaldın' demiş olmaktadır. Kastettiğimiz anlam yanlış bir davranışın gerçekleştiğidir, onaylanmama içerir. (Ayer,2020: 104,105) 3- Ahlaki kavramlar deneyle sınamamaz. Yeni bir bilgi sunmazlar. Dolayısıyla bilimsel alanda kullanılmazlar. (Ayer,2020: 104) 4- Sadece duygusal anlamlara gelmezler. Aynı zamanda teşvik ya da uyarı içerirler. (Ayer,2020: 111) Örneğin; 'hoşgörü' kavramı 'hoşgörü bir erdemdir' önermesi içinde olumlama içermekte, teşvik barındırmaktadır. Görüldüğü gibi Ayer'in yaklaşımı da ahlaki kavramların davranışı yönlendirmesi yönüne dikkat çekmektedir. Yine benzer şekilde Ayer ' belli bir kişi ya da kişiler takımının törel alışkanlıkları nelerdir ve onlarda tam da bu alışkanlık ve duyguların bulunmasına neden olan şey nedir?' sorusunu irdeler. (Ayer,2020: 111) Ona göre 'Yüce Yaratıcı'nın öfkesinden korkma ve toplumun düşmanlığından çekinme' en belirgin sebeplerdir. İşte 'koşulsuz' buyruklar gibi görünmelerinin sebebi budur. (Ayer,2020: 111)

Görüldüğü gibi sözcükler ahlaki kavramlarda davranışın yerine geçebilmektedir. Stevenson ayrıca duygusal anlamların dilbilimsel bağlamda karmaşık önermelerde karşımıza çıkabileceğini ve hatta deneysel olarak doğrulanabilecek inançları içeren olgusal boyutları kapsayabileceğini ileri sürmektedir. (Tuna,16: 2011)

3.1. Güven Kavramının Oluşumu

Güven kavramının semantik olarak sosyo-antropo-pedago-teolojik boyutları bulunmaktadır. Ancak öncelikli olarak psikoloji ve ahlak alanında kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla bu kavramın oluşumunu dil yapısal olarak ele aldığımızda kişi ve içinde yaşadığı toplum temelli ele alınması gerekmektedir. Güven kavramının, tanımının oluşması çocukluk hatta bebeklik çağına dayanmaktadır. Nitekim ilk güven oluşumu anne-bebek arasındaki iletişimde kendini göstermektedir. Bebeğin anneye diyalogu, annenin ona karşı tutumu güvenin temelini oluşturmaktadır. Bebeğin ihtiyaçlarına annenin olumlu cevap vermesi, yani bebeğin ihtiyaçlarını karşılaması, tekrarlayan durumlarda annenin tekrar olumlu tepkisi bebeğin 'güven' ile tanışmasını sağlar. Uzmanlar bebeklik çağında ihtiyaçları anne tarafından karşılanmayan kişilerin ileriki yıllarda iletişimlerinde bir güven eksikliği sahibi olduklarını belirtmektedirler. (İsen,2006: 38) Bu durumda kişi güven kavramını sağlıklı olarak oluşturamamaktadır. Güven kavramının oluşmasında diğer bazı etkenler de bulunmaktadır. Dolayısıyla

güven kavramı anlama delâleti bakımından farklı şekillerde olabilmektedir: Kişinin kendine karşı geliştirdiği tutumu- özgüven, kişinin doğaya karşı olan tutumu, kişinin diğer kişilere karşı geliştirdiği tutumu, dinî- teolojik tutumu, erdem sahibi olma- ahlaki değerlerle ilgili tutumu. (dürüstlüğü, yalan söylemesi, vs)

Sırasıyla kavramın içeriğinde bahsi olabilen bu durumları sırasıyla açıklamaya çalışalım: 1- Kişinin kendini gerçekleştirebildiği, sınırlarını, imkanlarını, yeteneklerini tanıdığı durumlarda kendine karşı oluşturduğu olumlu kanaate, kendine olan saygısına 'özgüven' denilmektedir. (Çağrı, 9: 2012) "Kendime güveniyorum" şeklindeki kullanım bu duruma işaret etmektedir. Haliyle sağlıklı bir kendilik oluşturan birey ne yapıp ne yapamayacağını bildiğinden yaşantısında daha temkinli ve emin ilerleyebilmektedir. 2- Doğanın kişi üzerindeki etkisi söz konusu olduğunda oluşan güvendir. Özellikle doğanın kanunlarının aynı şekilde tekrarlaması, belli bir düzen ve ölçüde yaratılmış olması kişinin doğaya karşı kendini güvende hissetmesini sağlar. Dini kaynaklarda her şeyin bir düzenle yaratılmış olduğundan bahsedilir; Süleyman "güneş altında yeni bir şey yoktur" (Kutsal Kitap, Vaiz, 1-9) der. Kur'an'da "... (Allah), kâinattaki mükemmel ahengi sağlayan ölçü ve dengeyi koydu." (Kur'an, 55:9) şeklinde ayetler bulunmaktadır. 3- Güven kavramının diğer kişilere işaret etmesi şu şekilde olmaktadır: kişinin diğer kişilerin adaletli, ahlaki kurallara uygun ve öngörülebilir biçimde davranacağına ilişkin olan inancını temsil eder. (Spinoza, 2014:194) 4- Güven kavramının diğer bir içerik durumu dini kaynaklıdır. Kişi mensubu olduğu dinin, kavramın eylemde gerekliliğine atıfta bulunması. Din ve inanç insanların en çok etkilendiği konulardır. (Bacon, 2020;216). Burada kutsal kitabın ayetleri ve peygamberin sözleri oldukça etkili olmaktadır. Hz. Muhammed (a.s)'ın müslüman tanımını "müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimse", mü'mini de "insanların canları ve mallarının güvende olduğu kişi" (Buhari, İman, 7) olarak tanımlanması hem bir teşvik ve hem de uyarı ve kural olarak belirlenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla peygamberin ifadeleri bağlayıcı olmakta, güvenin içerik bakımından neleri kapsaması gerektiğini belirlemektedir. Yine Hz. Peygamberin "insanların en hayırlılarının kendisinden iyilik umulan ve kötülüğünden emin olunan kişiler "olduklarının ifade etmesi (Tirmizi, 34. Bab: 76.) aynı şekilde dini anlamda güven kavramının nasıl olması gerektiğini belirtmektedir. Ayetlerden örnek verilecek olursa güvenin farklı tespit ve uygulama alanlarını da görebilmekteyiz: " tartıyı düzgün tutma, insanlara karşı adaletli olma, doğru sözlü olma, verilen sözü tutmanın" (Kur'an, 6:152)vs. tüm bu davranış örnekleri dini anlamda aynı zamanda uyulması gereken kurallar olarak güven kavramının dahilinde bulunur.

Yine diğer semavi dinlerde de güven ve dürüstlüğün tavsiye edildiğini görmekteyiz. “Doğruluğun ürünü esenlik, sonucu, sürekli huzur ve güven olacaktır.” (İncil, 32;17) sözleriyle güvenin temelini aslında doğruluğun oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla Yaraticısının yolundan giden kişilerin dürüst ve güvenilir olması gerektiği de belirtilmiş olmaktadır.

5- Herhangi bir temele dayanmayan sırf “iyi” olanı benimsemek de yine ahlaki gerekli kılar. Burada en göze çarpan fikir Kant’ın savıdır. Ona göre, insan ahlaki yatkinliği bulunan canlıdır. Ahlaki olana ulaşmak ise yine zihinsel bir sürecin sonucudur.(Kant, 2017;478) Kant’ın bu görüşünde kişi kendisi insanları gözlemleyerek ahlak kanununun gereği olan ‘en yüksek iyi’ kavramına ulaşır. (Sekman, 2017;59) Dolayısıyla burada kendinden hareketle ahlaki olana ulaşma söz konusudur. Güven kavramı erdem- ahlak- bakımından değerlendirildiğinde içinde şu manaları barındırır: erdemli insan erdemli davranışlarda bulunmalıdır ve güven de erdemlerden biridir. Yani erdemli insan güvenilir olmalıdır. Kendini ‘erdemli’ olarak tanımlayan bir kişinin ‘güvensiz’ olması bir eksiklik olarak kabul edilecektir. Çünkü erdemli insan kendi duygularının esiri değildir. Duygularına boyun eğen ise iyiliğin ve iyi olmanın gereklerini yerine getiremez. (Spinoza, 2021:309)

Yukarıda güven kavramının manasında bulunan, delâlet ettiği manalara değindik. Gördük ki ahlaki kavramların özellikleri çerçevesinde güven kavramının da tek bir anlama delâleti bulunmuyor.

Kavramsal olarak değerlendirildiğinde “güven” iki şekilde ifade edilebilir: 1- Konuşma, dil ile ifade etmedeki tutarlılıklar: söylenen sözün ya da belirtilen ifadenin gerçeklikle uyum sağlaması güvene, sağlamaması güvensizliğe işaret eder. Gerçeği yansıtmayan sözlü ifadeler ‘yalan’ adı verilir. Yalan beyanlarda bulunan bir kişi için güvenilir olmaktan bahsedilemez. Dolayısıyla güven kavramı karşıt anlamına da çağrışım yapması bakımından yalanı barındırmaz. İzmirli İsmail Hakkı (1869- 1946), “Lafz-ı menfi daima tasavvurda müsbet bir şeyi iktiza eder.(Evvelce farz)zira her tasavvur müspettir. Mesela nankör asla şükrün olmayacağını iktiza eder.” (İzmirli, 1330: 92) diyerek aslında kavramların tasavvurunda karşıt anlamların mahfuz olduğunu belirtmektedir. Ancak bu karşıt anlamlar bir arada olamayacaklarına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla güven yalanı barındırmaz. “Yalan kaynağını daima bir kişinin kendi isteminin egemenlik alanını diğer bireylere uzanacak şekilde genişletmek istemesinden ve kendisinininkini daha güçlü bir şekilde onaylatılabilmek için onların istemini inkar etme arzusundan alır. Dolayısıyla yalan tabiatı itibariyle adaletsizliğin, kötücülüğün ve kötü niyetin bir ürünüdür.” (Shopenhaur,2019:88) 2- Davranışsal tutarlılıklar: Yapılan eylemlerin ahlaki bakımdan yeterliliği kavramlar açısından ya güçlendiricidir, ya da zayıflatıcıdır. Güven açısından sergilenen davranışların doğruluk, dürüstlük, adalet, vs. bakımdan yeterli olması güveni artırır. Unutulan cüzdanın ya da paranın sahibine teslim edilmesi, alış-verişte hile yapılmaması, vs. güven kavramını güçlendiren davranışlardır.

Görülen şu ki güven kavramı her an içeriği sorgulanan bir kavramdır.

SONUÇ

Güven kavramı olarak soyut kavramlar alt başlığında yer almaktadır. Soyut kavramlar zihinsel süreçlerin ürünüdürler. Ahlaki kavramlar soyut kavramlardır. Güven kavramı da genel olarak ahlaki olarak ele alınmaktadır. Diğer ahlaki kavramlar gibi güven kavramının oluşumu da dış dünyaya bağlı olarak oluşmuştur. Kimi zaman insanın kendi öz-güven algısı çevresiyle bağlantılı olmaktadır. Dolayısıyla ahlaki açıdan değerlendirilen güven kavramının etkilendiği birçok durum söz konusu olmaktadır: kendi ile ilgili ve kendi-dışılık. Yani kişinin dış dünyayı algılama şekli, yönü ve durumu ile beraber kendi dışında bulunan diğer her şeye karşı algısı söz konusu olmaktadır. Tüm bu etkiler güven kavramının zaman zaman tekrar içeriğinin değerlendirilmeye tabi olmasına yol açmaktadır. Bireyin birbirini destekleyen tutarlı davranışlar sergilemesi ya da bu durumu kendi-dışındakilerde gözlemlenmesi güven kavramını pekiştirmektedir.

Dinin ahlak üzerinde oldukça etkili olduğu da aşikardır. Dinin iyi davranışlara yönlendirmesi ve karşılığında ödül vaat etmesi, kötü davranışları yasaklaması ve yaptırımdan bahsetmesi onun etkisini göstermektedir. Dolayısıyla ahlak kavramları arasında bulunan ‘güven’in oluşumu da dinden bağımsız olarak düşünülememektedir. Kişinin sözünde ve davranışlarında dürüst olması güvenin temelini oluşturmaktadır ve kavramsal olarak bakıldığında mana bakımında içeriğinde barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ayer, A. J.(2020). *Dil, Doğruluk, Mantık*. (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- Fârâb’i, Ebu N. (2016). *Mantıkta Kullanılan Lafızlar*. (Çev. Yaşar Aydın). İstanbul: Litera Yayınları.
- Bingöl, A. (1998). İletişim Bağlamında Dil ve .Mantık. 105-115.Erişim adresi <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9483.pdf> .
- Buhari. İman. 7.
- Chomsky, N. Doğa ve Dil Üzerine, Çev. Ayşe Banu Karadağ, Sözcükler Yay. İstanbul, 2018.
- Çağrııcı, M. (21-22 Nisan 2012). Güven ve Sadakat. *Kutlu Doğum Haftası, Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*. Ankara:Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Çelik, E. (2008). Dilin Etik Yapılanması ve Ahlaki İşlevi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 56 (2008/1) . 43-62 .
- Cürcâni, Ş. (1997). *Ta’rifât*. (Çev. Arif Erkan). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2004). Etik Bir Değer Olarak Dil, Hekimlik ve Türkçe. *Türkçe Tıp Terimleri Çalıştayı*.(13-22. ss.). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları: Ankara.
- Emiroğlu, İ. (2004). *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara: Elis Yayınları.
- Gazâlî, E.H. (2013). *Mi’yârü’l- ilm*. (Çev. Hasan Hacak). İstanbul:Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Gazâlî, E.H. (2002). *Düşünmede Doğru Yöntem (Mihakkü’n Nazar)*. (Çev. Ahmet Kayacık) İstanbul: Ahsen Yayınları.
- İbn Sînâ. (2017). *Mantığa Giriş*. (Çev. Ömer Türker). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İncil, 32:17.
- İsen, G. ve B. Veysel. (2006). *Ben veToplum*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- İzmirli, İ. H. (h. 1330). *Felsefe Dersleri*. İstanbul: Hukuk Matbaası.
- Kant, İ. (2017). *Arı Usun Eleştirisi*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Koç, M. (2018)Psikolojik ve Pedago-Sosyo-Teolojik Açısından Güven: Din ve Değerler Psikolojisi Perspektifinden Analizler. *Hitit üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2018/1,c.17, sayı:33, 1-38.
- Kur’an ve Meali, *Rahman Sûresi*, Erişim adresi <https://www.kuranvemeali.com/kainattaki-duzen-ile- ilgili-ayetler>.
- Locke, J. (2020). *Kelimelerin Suistimali*. (Çev. Büşra Erdurucan). İstanbul:Tefrika Yayınları.
- Meleau-Ponty, M. (2020). *Algılanan Dünya*. (Çev. Ömer Aygün). İstanbul: Metis Yayınları.
- Özlem, D. (2014). *Mantık*, İstanbul: Notos Yayınları.
- Semerkandî, S. (2014). *Kıstâsu’l-efkâr*. (Çev. Necmettin Pehlivan). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Shopenhaur, A. (2019). *İnsan Doğası Üzerine*. (Çev. Elif Yıldırım). İstanbul: Oda Yayınları.
- Spinoza, B. (2014). *Mektuplar*, (Çev. Emine Ayhan). Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B. (2021). (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tirmîzi, 34. Kitabu'l-Fiten, Bab: 76. H. No: 2263.
- Sekman, A. (2017). Kant'ın Ahlak Delili. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*. Cilt/Vol. 3 Sayı/No. 2 (2017): 58-61
- Tuna, S. (2011). *Söz Edimleri Kuramı Bağlamında Dil-Etik İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.